

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

КОМАР Ірина Валеріївна

УДК 37.013+37.014.521

**ОПІКУНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ
УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ГАЛИЧИНІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

Курляк Ірина Євгенівна,

науково-методичний центр

„Українська етнопедагогіка

і народознавство” АПН України

та Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника,

провідний науковий співробітник.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор

Міщик Людмила Іванівна

Запорізький національний університет,

декан факультету соціальної педагогіки

і психології.

кандидат педагогічних наук

Вакуленко Олена Василівна

Державний інститут розвитку сім'ї і молоді,

вчений секретар.

Провідна установа: Волинський державний університет

імені Лесі Українки,

кафедра соціальної педагогіки,

Міністерство освіти і науки України, м.Луцьк.

Захист відбудеться „ 13 ” березня 2007 року о 14.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „ 2 ” лютого 2007 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.Л. Шевнюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Процес суспільної трансформації, який триває в Україні, поряд з позитивними результатами у сферах економічного, політичного та культурного життя спричинив чимало ускладнень. Труднощі перехідного періоду та їхні незмінні супутники – економічні негаразди – залишають поза увагою держави багато невіршених соціальних проблем. Вимушене безробіття, трудова еміграція, низький рівень заробітної платні призвели до різкого збільшення кількості сиріт, безпритульних, педагогічно занедбаних дітей, зuboжілих і бездоглядних. Держава, на жаль, не завжди спроможна створити належні умови для забезпечення потреб і підтримки людей, які з різних обставин потрапили в складні життєві ситуації; для хворих, які потребують постійної медичної опіки; для людей похилого віку, позбавлених уваги і допомоги рідних. Означені проблеми сьогодні потребують особливої уваги як державних інститутів, так і суспільства. Зокрема, критичне вивчення та переосмислення історії, теорії та практики опікунства є одним із важливих завдань сучасної педагогіки. Його вирішення сприяло б становленню нової парадигми вітчизняної опіки в ХХІ ст. з урахуванням набутого позитивного досвіду суб'єктів опікунсько-виховної діяльності на різних історичних етапах.

Великий досвід у царині опікунства нагромаджений Українською греко-католицькою церквою (УГКЦ), яка в сучасній Україні є однією з найчисельніших і найвпливовіших релігійних організацій. Історія УГКЦ містить давні традиції опікунства, які продовжують розвиватися і в наш час. Опікунська діяльність церкви, зокрема її чернечих чинів, на засадах милосердя розвивалася від найпростіших форм допомоги, рятувництва, захисту. У період з кінця ХІХ до першої половини ХХ ст. вона була спрямована на розв'язання освітніх, соціальних проблем, охорону здоров'я, підтримку різних форм самоорганізації та громадської активності населення Галичини. Поширення національної свідомості, згуртування українців, піднесення престижу українства були важливими завданнями, які і сьогодні впроваджує у своїй діяльності українська церква.

Опікунська діяльність релігійних організацій УГКЦ в Україні ще не була предметом комплексного наукового дослідження. Деякі аспекти цієї проблеми розглядалися в контексті вивчення окремих напрямів роботи церкви та її релігійних організацій. Так, формування змісту й культурно-освітніх традицій українських навчальних закладів Галичини знайшли своє відображення у працях М. Барни, І. Курляк, З. Нагачевської, Б. Ступарика. Напрями опікунської діяльності громадських організацій на різних етапах історичного розвитку українського суспільства досліджували

Т. Завгородня, Н. Лисенко, К.- Д. Мажец, Б. Ступарик. У ряді досліджень відображена роль церкви у моральному вихованні дітей і молоді Галичини початку ХХ ст. (Р. Волянук, Л. Генік, В. Карагодін, І. Мицишин). Вивчення теоретико-методологічних основ соціальної опіки в сучасній Україні стало можливим завдяки групі педагогічних досліджень, серед яких провідне місце займають праці А. Капської. Особливу увагу в них приділено вивченню наукового змісту та форм соціальної підтримки дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківського піклування, захисту прав дитини як соціально-педагогічної проблеми. Технології створення та функціонування прийомної сім'ї як альтернативної форми опіки, а також психологічні аспекти перебування дитини в таких сім'ях описали Г. Бевз, В. Кузьмінський, О. Нескучаєва, І. Пеша. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю, зокрема і з дітьми-сиротами, висвітлені у працях І. Зверевої, І. Пінчук, С. Толстоухової. Роль недержавних організацій у період становлення особистості досліджували М. Галагузова, І. Мигович, Т. Семигіна. Окремі аспекти проблеми розглядали українські історики (І. Андрухів, С. Гнот, О. Красівський, М. Кугутяк, В. Марчук, В. Перевезій, І. Пилипів, О. Сухий, О. Турій). Деякі напрями опікунської педагогіки відображені у дослідженнях польських педагогів (С. Бадора, З. Домбровський, А. Кельм, Г. Радліньська).

Однак проблема опіки над сиротами, дітьми з бідних родин, школярами, хворими і немічними під керівництвом чернечих чинів УГКЦ в кінці ХІХ – першій половині ХХ ст. до цього часу висвітлена в науковій літературі лише епізодично. В педагогічній науці відсутні ґрунтовні праці з означених проблем. Тому, актуальність проблеми та її недостатня розробленість у психолого-педагогічній, історичній літературі та практиці зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *„Опікунська діяльність релігійних організацій Української греко-католицької церкви у Галичині (кінець ХІХ - перша половина ХХ ст.)”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри історії педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника як складову теми „Історія освіти і виховання в Галичині”. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 8 від 13 травня 2003 р.) та узгоджено рішенням Ради з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 6 від 12 червня 2003 р.).

Об'єкт дослідження: суспільна опіка віктимних категорій осіб кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Предмет дослідження: зміст і особливості соціально-опікунської діяльності чернечих чинів УГКЦ у Галичині.

Мета дослідження – розкрити зміст опіки над віктимними категоріями осіб представниками греко-католицького чернецтва Галичини кінця XIX – першої половини XX ст., виявити особливі форми роботи і з'ясувати можливості творчого використання історичного досвіду в умовах функціонування сучасних релігійних організацій.

Відповідно до мети дослідження були окреслені такі **завдання**:

- з'ясувати суспільно-політичні та соціокультурні передумови опікунської діяльності УГКЦ в Галичині;
- розкрити зміст діяльності чернецтва УГКЦ стосовно опіки дітей-сиріт, школярів і молоді;
- визначити сутність андрагогічної та соціально-геронтологічної роботи релігійних організацій та форми роботи з віктимними категоріями осіб досліджуваного періоду;
- узагальнити досвід опікунства релігійних організацій і визначити шляхи його творчого використання в сучасній педагогічній науці і практиці.

Методологічну основу дисертаційного дослідження складають провідні положення теорії і практики соціальної педагогіки, соціальної роботи та соціальної політики; фундаментальні положення концепції гуманізації освіти та соціального навчання; провідні положення християнської педагогіки; теорія потреб А. Маслоу; теорія опіки З. Домбровського. При вирішенні поставлених у дослідженні завдань автор дотримувався принципів історизму, об'єктивності, які дозволяють з'ясувати причинно-наслідковий зв'язок подій.

Теоретичну основу дослідження складають праці педагогів Галичини другої половини XIX – першої половини XX ст., що стосуються питань опіки над дітьми (І. Бартошевський, Г. Врецьона, Ю. Дзерович, О. Духнович, І. Негребецький), сучасні розвідки, присвячені розвитку української педагогічної думки у Галичині (М. Барна, Т. Завгородня, І. Курляк, З. Нагачевська, Б. Ступарик), дослідження діячів церкви, в яких відображено історичні аспекти розвитку чернецтва та його опікунсько-виховної діяльності (М. Ваврик, А. Великий, М. Войнар, І. Патрило, С. Цьорох), сучасні історичні праці, які характеризують період, що вивчається (І. Андрухів, М. Кугутяк, В. Перевезій, О. Турій), дослідження ролі недержавних організацій у процесі соціалізації особистості (М. Галагузова, І. Мигович, Т. Семигіна); праці польських науковців у галузі опікунської педагогіки (С. Бадора, З. Домбровський, А. Кельм, Г. Радліньська).

Методи дослідження:

-*теоретичні* (аналіз педагогічної, психологічної, історичної, соціологічної, теологічної, філософської літератури з метою встановлення засадничих основ опіки; ретроспективний аналіз архівних документів, предметно-цільовий аналіз матеріалів періодичних видань, з допомогою яких розкрито історичні аспекти розвитку чернецтва в контексті опікунсько-виховної діяльності);

-*емпіричні* (бесіда, опитування, тестування) для встановлення причиново-наслідкових зв'язків досліджуваних явищ;

-*загальнонаукові* (абстрагування, логічний і системно-структурний) використані для аналізу основних тенденцій розвитку опікунської діяльності чернецтва УГКЦ в сучасних умовах;

-*спеціально-наукові* (компаративний, типологічний; проблемно-хронологічний спосіб викладу матеріалу).

Джерельну базу дослідження становлять:

1. Документи, що зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ЦДІАУ у м. Києві), Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ), Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАУ у м. Львові), Державного архіву Львівської області, Державного архіву Івано-Франківської області.

2. Матеріали бібліотек: Львівської національної бібліотеки імені Василя Стефаника (відділів української та рідкісної книги), бібліотек Львівського національного університету ім. І. Франка, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Українського католицького університету (м. Львів), Інституту історії церкви (м. Львів), Івано-Франківського теологічного інституту.

3. Опубліковані документи УГКЦ та її організацій: Кодекс канонів східних церков, проголошений Іваном Павлом II, – збірник правил, законів з церковного права; документи II Ватиканського Собору; документи Патріаршого Собору УГКЦ; збірник документів і матеріалів з історії релігії; постанови синодів, розпорядження; конституція Згромадження сестер Пресвятої Родина; конституція і директиви Згромадження сестер Службниць Непорочної Діви Марії; устави Згромадження сестер Мироносиць; шематизми та ін.

4. Періодична преса, яка поділяється на церковну і світську. Зокрема у дослідженні використано такі періодичні видання: „Діло”, „Рідна школа”, „Життя і знання”, „Українське слово”, „Учительське слово”, „Учитель”, „Українській дитині”, „Шлях виховання й навчання”, „Нова Зоря”, „Нива”, „Львівські Архієпархіальні

Відомості”, „Станіславівські Єпархіальні Відомості”, „Місіонар”, „Богословія”, „Патріархат” та „Мета”.

Різноманітна джерельна база дослідження, значну частину якої складають документи і матеріали, вперше введені автором у науковий обіг, дозволила проаналізувати зміст, напрями і форми опікунсько-виховної діяльності чернечих згромаджень Галичини.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XIX ст. – першу половину XX ст. Нижня межа – кінець XIX ст. – це початок активної діяльності релігійних організацій УГКЦ у царині опіки; чисельне зростання їх організаційної структури, зумовлене приходом на галицький митрополичий престол А. Шептицького, який був ініціатором та фундатором створення чернечих спільнот. Верхня межа – перша половина XX ст., зокрема 1946 р., – Львівський церковний Собор, на якому було ухвалено рішення про анулювання Берестейської унії (1596 р.), відрив УГКЦ від Католицької церкви та приєднання її до Російської православної церкви.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

- *вперше комплексно досліджено* напрями опікунсько-виховної діяльності чернечих чинів УГКЦ у Галичині, що суттєво розширило наукові уявлення про методологічні засади теорії та практики соціальної педагогіки, зокрема соціальної опіки;
- *систематизовано* історико-педагогічні етапи розвитку всіх греко-католицьких чернечих чинів в контексті опікунської діяльності, що може використовуватися в подальшій науково-дослідній роботі педагогів, істориків, релігієзнавців;
- *здійснено* ретроспективний аналіз змісту і форм опікунської діяльності греко-католицького чернецтва досліджуваного періоду, що збагатило арсенал методів та прийомів соціальної педагогіки;
- *залучено* до наукового обігу нові документальні джерела, зокрема архівні матеріали, які дали можливість об’єктивно оцінити та висвітлити питання діяльності УГКЦ та її монаших організацій.

Практичне значення дослідження полягає у залученні позитивного історичного досвіду опікунсько-виховної діяльності греко-католицьких релігійних організацій у практику роботи сучасних закладів опіки та піклування, розробці спецкурсу „Опікунсько-виховна діяльність чернецтва УГКЦ у Галичині в кінці XIX – першій половині XX ст.” для студентів педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, який впроваджено у навчальний процес Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (довідка № 01-08-809 від 13.11.2006), Івано-Франківського інституту менеджменту

Тернопільського державного економічного університету (довідка № 447 від 10.11.2006), Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ (довідка № 3/1348 від 09.11.2006), Львівського педагогічного коледжу (довідка № 357 від 11.11.2006).

Нагромаджений у роботі фактичний і теоретичний матеріал, висновки можуть бути використані для написання підручників, науково-методичних та навчальних посібників, підготовці лекційних курсів з історії соціальної роботи, соціальної педагогіки, історії педагогіки. Вони є підґрунтям для подальших історико-педагогічних досліджень.

Вірогідність наукових результатів і висновків забезпечується теоретичною і методичною обґрунтованістю вихідних положень, історико-педагогічним аналізом першоджерел (документальних, наукових, літературних), застосуванням різноманітних методів, що відповідають об'єктові, меті й завданням пошуку.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася на Міжнародних симпозіумах „Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі” (жовтень 2003 р., м. Севастополь; жовтень 2005 р., м. Севастополь); Міжнародній науковій конференції „Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці” (листопад 2005 р., м. Івано-Франківськ); Всеукраїнських конференціях: „Розвиток змісту освіти як історико-педагогічна проблема” (жовтень 2003 р., м. Чернівці), „Роль Української греко-католицької церкви у розбудові української нації і держави в ХХ ст.” (листопад 2004 р., м. Івано-Франківськ); щорічних звітних наукових конференціях викладачів, аспірантів кафедр і студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2002-2006 рр.); педагогічних читаннях „Проблеми української народної педагогіки в науковій спадщині Мирослава Стельмаховича” (травень 2004 р., м. Івано-Франківськ).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 6 одноосібних наукових працях, 5 з них опубліковано у фахових науково-педагогічних виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, основної частини (трьох розділів), висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та літератури (523 найменування) і додатків. Загальний обсяг дисертації – 275 сторінок (основний текст – 171 сторінка, список використаних джерел – 46 сторінок, 16 додатків на 58 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, відображено апробацію результатів дослідження.

Перший розділ – *„Опіка та піклування як історико-педагогічний та соціокультурний феномен”* – присвячено вивченню теоретико-методологічних основ опіки, історичних аспектів розвитку чернецтва УГКЦ, соціально-економічних та суспільно-політичних умов життя Галичини другої половини XIX – початку XX ст.

У розділі з'ясовано глибину дослідження означеної проблеми у педагогічній, історичній, філософській літературі. Науковий доробок з обраної тематики умовно розподілено на такі групи: праці педагогів та діячів церкви зазначеного періоду; наукові доробки учених української діаспори; сучасні праці вітчизняних дослідників з проблем соціальної педагогіки. Аналіз стану наукової розробки теми переконливо засвідчує, що опікунська діяльність релігійних організацій УГКЦ у Галичині в кінці XIX – першій половині XX ст. не була предметом окремого комплексного дослідження. Вона розглядалася лише фрагментарно в контексті вивчення інших проблем, пов'язаних із діяльністю греко-католицької церкви в Галичині. У зв'язку з цим виникла необхідність висвітлити цей історико-педагогічний аспект діяльності УГКЦ.

На підставі аналізу психологічної та соціально-педагогічної літератури в розділі визначено теоретико-методологічні основи опіки. З'ясовано, що в педагогічній науці під опікунською діяльністю розглядається комплекс заходів, спрямованих на задоволення життєво необхідних потреб осіб, які з об'єктивних причини не можуть самостійно їх задовольняти. До принципів опікунсько-виховної діяльності належать: принцип виховання у праці, принцип народності, культуровідповідності, гуманізації, індивідуалізації, природовідповідності, принцип християнського виховання, патріотизму, принцип опори на духовні вартості, а також принцип доцільності опіки.

У розділі розкрито етапи становлення релігійних організацій УГКЦ. З'ясовано, що у досліджуваній період в Галичині існувало і працювало у сфері опіки дев'ять греко-католицьких чернечих організацій: Чин Святого Василя Великого (ЧСВВ), Згромадження сестер Служебниць, сестер Йосифіток, сестер Йосафаток, сестер Мироносиць, сестер Пресвятої Родини, сестер Милосердя Святого Вікентія, Студити та отці Редемптористи. Кожна із цих організацій „спеціалізувалася” у наданні певних опікунських послуг. На підставі вивчення та аналізу їхнього історико-педагогічного досвіду визначено такі основні напрями опікунсько-виховної діяльності чернечих чинів УГКЦ в кінці XIX - на початку XX ст.:

- опіка над новонародженими-сиротами та дітьми дошкільного віку, позбавленими батьківського піклування;
- матеріальна допомога дітям із незаможних сімей і моральне виховання школярів, допомога дітям з особливими потребами;
- медичний догляд, опіка та морально-психологічна підтримка убогих, немічних, хворих та одиноких перестарілих;
- психолого-педагогічне, духовне дорадництво дорослих.

Розгляд історичних аспектів розвитку греко-католицького чернецтва у Галичині дозволив виділити *три основні періоди* їхньої опікунсько-виховної діяльності:

1. Період 1882 - 1918 рр., коли Галичина перебувала у складі Австро-Угорської імперії, характеризувався активізацією опікунської діяльності вже створених та бурхливим розвитком нових чернечих спільнот УГКЦ. Власне у 1882 р. за рішеннями Добромильської реформи сестри Василянки (ЧСВВ) отримали дозвіл працювати зі світськими особами, що дало початок розвитку їхньої освітньо-виховної роботи. У 80-х рр. XIX ст. продовжувала плідно розвиватися й опікунська діяльність чоловічої вітки ЧСВВ – отців Василян та Студитів. У цей час найбільш повно проявлялася освітньо-виховна робота чернечих згромаджень УГКЦ. Це зумовлено тим, що монахи ЧСВВ та Студитського уставу належали до добре розвинутих організацій, які мали власні навчальні заклади.

2. У період з 1919 до 1939 рр. Галичина перебувала під владою Польщі, що внесло певні корективи у розвиток опікунсько-виховної діяльності греко-католицького чернецтва. Польська влада не переймалася соціальними проблемами українців і намагалася будь-яким чином пригальмувати процеси їх національного самоусвідомлення. Проте для цього періоду характерне чисельне зростання закладів опіки під керівництвом чернечих чинів УГКЦ. Підтримувані митрополитом А. Шептицьким, монахині організували сиротинці та притулки при кожному своєму осередкові. Всі згромадження активно розширювалися, мали свої монастирі та дома. Важливою рисою цього періоду став розвиток таких напрямів опікунської діяльності чернечих організацій УГКЦ як опіка над сиротами, медична опіка, соціально-геронтологічна робота.

3. Період 1939 - 1946 рр. у діяльності УГКЦ пов'язаний із процесами приєднання західноукраїнських земель до Української РСР у 1939-1941 рр., німецькою окупацією 1941-1944 рр. і утвердженням радянської влади в Західній Україні у 1944-1946 рр. Він характеризується занепадом опікунської роботи греко-католицьких релігійних

організацій внаслідок подій Другої світової війни і ліквідації УГКЦ на Львівському церковному Соборі 1946 р.

У розділі підкреслено, що досліджуваний період був часом панування у Галичині іноземних режимів, які характеризувалися репресивною політикою щодо українців. Не маючи власної держави, вони зазнавали утисків у всіх сферах життєдіяльності. Особливо гострими були проблеми сирітства, безпритульності та бездоглядності. Так на початку ХХ ст. в краї було зареєстровано 40000 сиріт та занедбаних дітей, які потребували захисту і догляду. Після Першої світової війни таких дітей було вже близько 250000, а показник смертності серед них подекуди сягав 50%. Ці негативні явища були зумовлені комплексом соціально-політичних, економічних та інших причин. Поборником прав українців протягом цього періоду виступала греко-католицька церква, що особливо проявилось у соціально-опікунській діяльності.

У другому розділі – *„Інституційні форми та методи опікунсько-виховної діяльності чернечих чинів Галичини з дітьми і молоддю”* – здійснено історико-педагогічний та ретроспективний аналіз розвитку теорії і практики опікунської діяльності чернечих згромаджень УГКЦ щодо віктимних категорій дітей, яка реалізувалася у таких напрямках:

1. Опіка над сиротами відбувалася у так званих сиротинцях, що створювалися при монастирях УГКЦ. Найповніше вона проявилася у діяльності Згромаджень сестер Службниць, сестер Студиток, сестер Пресвятої Родини, сестер Йосифіток, отців Студитів. У сиротинцях дітям надавали притулок, харчування, забезпечували одягом. Тут проводилася і навчально-виховна робота. Кожен сирітський заклад під керівництвом греко-католицького чернецтва мав план навчально-виховної роботи, де відображалися завдання різних напрямів виховання. Для дітей шкільного віку передбачалася допомога у виконанні домашніх завдань, пропонувалися цікаві матеріали, які поглиблювали знання вихованців з різних предметів. З дошкільниками проводилися заняття у формі гри. Їх ознайомлювали з навколишнім світом, допомагали засвоїти елементарні математичні поняття, проводили вправи на розвиток мови, пам'яті, логічного та образного мислення. Особлива роль відводилася морально-релігійному вихованню дітей. Для цього у кожному сиротинці були каплички, де діти проводили ранкові та вечірні молитви, щонеділі відвідували богослужіння у церквах, вивчали катехизм.

У ході дослідження виявлено, що найважливішим своїм завданням черниці вважали забезпечення сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини. У зміст своєї діяльності вони закладали національні ідеї і традиції, формуючи національно свідомих українців. Робота вихователів будувалася на *принципах* культуровідповідності,

народності, патріотизму. *Засобами* виховання у сиротинцях під керівництвом монахинь УГКЦ виступали церковні звичаї та обряди, фольклор, національні традиції, різноманітні життєві ситуації. У кожному опікунському закладі створювалися бібліотеки та читальні, які існували за кошти релігійних згромаджень УГКЦ.

Діяльність сиротинців під керівництвом чернечих чинів УГКЦ у Галичині, особливо у час війни, врятувала від смерті тисячі українських дітей-сиріт, сприяла вихованню дітей, позбавлених батьківської опіки.

2. Матеріальна допомога дітям із незаможних сімей і моральне виховання школярів здійснювалися в основному представниками ЧСВВ шляхом створення власних навчально-виховних закладів. Досліджено, що під керівництвом греко-католицьких монахинь у Галичині в окреслений період існувала мережа освітньо-виховних закладів, які забезпечували навчання галицькій молоді, починаючи з дошкільного віку, та її підготовку до вступу у вищі навчальні заклади. Зокрема при монастирях УГКЦ діяли такі навчально-виховні установи: дошкільні заклади, школи, гімназії і семінарії.

Першою ланкою були дошкільні інституції, створені чернецтвом УГКЦ. Програму навчання та виховання тут складали дидактичні, рухливі ігри, вивчення елементів ручної праці, формування початкових математичних уявлень, підготовка руки до письма, малювання, навчання співу, декламування та вивчення віршів, читання оповідань. Різноманітні ігри, вірші, пісні, які вивчали діти у дошкільних закладах, ґрунтувалися на кращих взірцях народного фольклору. Проведення концертів, постановка вистав, організація календарно обрядових, спортивних розваг, літературних вечорів, свят релігійної тематики з участю дошкільників сприяли вихованню гуманістичного світогляду дітей, розвитку моральних та патріотичних рис, духовності.

Початкову освіту українських дітей забезпечували також і школи під керівництвом УГКЦ. У них навчальні плани склалися за зразком державних освітньо-виховних установ. Учні вивчали українську, польську та німецьку мови, географію, історію України, арифметику та геометрію, природознавство, письмо, спів, малювання. Окрім цього, у цих школах проводилися уроки з фізичного виховання, уроки ручної праці, французької мови, гри на фортепіано та хореографії. Поза офіційною програмою викладалися стенографія, машинопис, українська література та історія. Особлива увага приділялася вивченню релігії, яку монахині вважали визначальним чинником формування гуманістичного світогляду учнів.

Випускники шкіл могли продовжити навчання в гімназіях, які давали право вступати до університетів, або у фахових навчальних закладах (учительських семінаріях, промислових школах) під керівництвом УГКЦ, де українській молоді надавалася

можливість навчатися рідною мовою, здобути хорошу освіту, опанувати практичні вміння та навички у різних галузях ремесла, що допомагало у складний час долати економічні та соціальні негаразди.

Вибір методів, прийомів та форм роботи з учнями завжди зумовлювався дотриманням сестрами *принципів* урахування вікових особливостей дітей, природовідповідності, наочності у навчанні. Формування навчальних програм ґрунтувалося на принципах послідовності та наступності.

Вивчення досвіду роботи греко-католицького чернецтва дозволило виявити, що найбільше у навчально-виховній діяльності монахинь використовувалися такі *методи*: словесні (розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, лекція), наочні (метод ілюстрацій, екскурсія, спостереження), практичні (вправи, лабораторні і практичні роботи), проблемно-пошукові (постановка проблеми перед учнями, створення проблемної ситуації, розв'язання заданої проблеми, вибір оптимального шляху розв'язання проблем).

Опікунсько-виховна діяльність представників чернецтва полягала в забезпеченні учнів житлом та організації безкоштовного харчування. При монастирях УГКЦ діяли так звані інститути та бурси. Тут діти з малозабезпечених родин за незначну плату проживали та харчувались, а також отримували всебічне виховання.

У кінці XIX – першій половині XX ст. можливості та масштаби опікунської освітньо-виховної діяльності греко-католицького чернецтва змінювалися, проте мета завжди залишалася незмінною – виховання молоді на засадах моральності, духовності та гуманізму. Педагогічні інституції, що діяли під проводом релігійних організацій греко-католицької церкви, були важливою складовою частиною української національної системи освіти, осередками національної культури, рідної мови, формували високодуховних людей та свідомих патріотів.

Для здійснення опікунської діяльності черниці УГКЦ проходили підготовку, набуваючи спеціальних знань, виробляючи вміння та навички на педагогічних і медичних курсах, семінарах. Зокрема, першоджерелом у педагогічній підготовці греко-католицького чернецтва була методика отців Єзуїтів, яка вирізнялася ретельним підбором принципів, методів, а також мала елементи класно-урочної системи. Другою формою навчання були педагогічні курси, які велися за методикою німецького педагога Ф. Фребеля. Використовуючи основні елементи цих методик та наповнивши їх національним змістом з урахуванням особливостей регіону, представники релігійних організацій УГКЦ створили власну виховну систему, притаманну вітчизняній практиці.

Підготовці кваліфікованих кадрів з числа монахинь велику увагу приділяли керівники монастирів та митрополит А. Шептицький. Вони сприяли навчальним поїздкам черниць на курси за кордон, організовували семінари та тренінги з питань педагогіки, психології, медицини в містах Галичини. На курсах монахині вивчали такі предмети: педагогіка, психологія, національне виховання, нові системи дошкільного виховання, методика виховання в дошкільних закладах різних типів, методика роботи з казкою, устрій дошкільного закладу, завдання і обов'язки вихователів, суспільна опіка над дітьми, основи гігієни, спів, основи фізичного виховання, різні види ігор та трудове навчання. Важливе місце у навчальному плані займали уроки із вивчення методик О. Декролі та М. Монтессорі. Педагогічні семінари сприяли підготовці фахівців із числа черниць для роботи у навчальних закладах різних типів.

У третьому розділі – *„Опікунська діяльність чернечих згромаджень УГКЦ щодо віктимних категорій дорослих і перестарілих”* – розкрито особливості роботи чернецтва УГКЦ у царині опіки над дорослими особами віктимних категорій, яка здійснювалася за такими напрямками:

1. Медична опіка (над хворими, пораненими, немічними людьми). Першими надання медичної допомоги започаткували сестри Службниці. Вона мала характер адресної допомоги. У своїй діяльності монахині керувалися спеціально створеним статутом, який передбачав безкоштовне надання медичних послуг, виконання призначень лікаря, заготівлю лікарських рослин для хворих. У період Першої світової війни черниці працювали у прифронтових санітарних пунктах, воєнних лазаретах. До їх обов'язків входили підготовка хворих до операцій, перев'язки, ін'єкції, транспортування важкохворих до міських шпиталів, а також виконання різноманітних лікарських доручень.

При сприянні митрополита А. Шептицького на початку ХХ ст. з метою надання медичної допомоги, медичних консультацій для незаможних українців та представників інших національностей були створені амбулаторія „Народної лічниці”, шпиталь ім. Митрополита А. Шептицького, санаторії для українських студентів. Всі ці установи безкоштовно обслуговувалися монахинями Згромадження сестер милосердя Св. Вікентія, які виконували обов'язки медичних сестер і надавали допомогу нужденним. Важливим моментом у лікуванні були сповідь, причастя, елеопомазання хворих, оскільки вважалося, що вони допомагають одужати, несуть психологічний комфорт і позитивну енергетику.

2. Психолого-педагогічне дорадництво, моральна підтримка осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах (втратили рідних, зазнали каліцтва, смертельно хворі) здійснювалася представниками усіх чернечих спільнот УГКЦ за такими *формами*:

-створення консультативних закладів (порадень), які допомагали молоді та старшим особам зорієнтуватися у виборі професії, здобути елементарні знання та вміння з обраного фаху, отримати безкоштовну юридичну консультацію матерям у справах, пов'язаних з опікою над дітьми, та з різних питань щодо розвитку, догляду та виховання дітей;

-духовне та психологічне дорадництво невиліковно хворих осіб;

-психологічна допомога пораненим;

-моральна підтримка інвалідів;

-підготовка пар до сімейного життя, шлюбу, яку здійснювали представники чоловічих чернечих згромаджень, оскільки саме вони проводили обряд вінчання. Монахині також гуртували при своїх монастирях молодь, ознайомлюючи її з християнськими засадами шлюбу. Вони допомагали молодим людям зрозуміти психологію сімейного життя і морально готуватися до нього. Така робота, насамперед, сприяла профілактиці розлучень, соціального сирітства, коли мати чи батько покидали дитину через незрілість або неготовність її виховувати;

-катехизація різних вікових груп дорослих засобами педагогіки таїнств, сповіді, Святого Причастя, реколекцій, духовного наставництва.

Для здійснення духовної, психологічної, моральної опіки представники чернецтва, духовенства застосовували різні методи: бесіди, розмови, обговорення складних соціальних проблеми. Найбільш популярними були бесіди, які виконували завдання спрямування, виправлення, вдосконалення і розвитку природних дарування того, з ким вони проводилися.

3. Соціально-геронтологічна робота здійснювалася шляхом створення примонастирських закладів опіки для одиноких осіб похилого віку. Найбільш плідно у цьому напрямі працювали сестри Мироносиці. Для притулків відводилася частина будівлі монастиря, де селили старих та немічних людей. Статут Згромадження сестер Мироносиць передбачав такі основні види послуг, які надавалися особам похилого віку: забезпечення житлом (окреме приміщення у монастирі), де мали бути дотримані усі санітарно-гігієнічні вимоги (світло, тепло тощо); харчування; прання одягу, його пошиття, ремонт; обслуговування немічних осіб (допомога у пересуванні, здійсненні гігієнічних процедур, одягання, прогулювання та ін.); медичний догляд у випадку хвороби; після смерті – організація похорону за християнськими канонами.

За статутом, кожен монастир Згромадження повинен був утримувати опікунський заклад для людей похилого віку. Соціально-геронтологічна діяльність чернецтва сприяла вирішенню проблем тих, хто найбільше потребував допомоги, занедбаних людей, що на той час не могла робити жодна державна інституція. Найважливішою рисою цієї діяльності було поєднання матеріальної допомоги з моральною підтримкою конкретної людини.

Варто зазначити, що і форми соціальної опіки, і змістове спрямування діяльності охарактеризованих чернечих згромаджень є досить актуальними, щоб трансформувати набутий досвід у сучасних умовах. Ця проблема особливо виразно простежується сьогодні в роботі з дітьми-сиротами, з людьми з функціональними обмеженнями, котрі не можуть самостійно вирішувати свої проблеми.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та здійснено системний аналіз актуальної проблеми опікунської діяльності релігійних організацій УГКЦ у Галичині в кінці XIX - першій половині XX ст., що полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-методологічних засад опіки, вивченні розвитку чернецтва УГКЦ в контексті опікунсько-виховної діяльності.

Результати історико-педагогічного наукового пошуку, аналіз широкої джерельної бази забезпечили виконання поставлених завдань та дозволили сформулювати такі висновки.

1. Вивчення суспільно-політичних та соціокультурних передумов опікунської діяльності УГКЦ дозволило стверджувати, що її значущість в кінці XIX – першій половині XX ст. була зумовлена низьким рівнем соціально-економічного розвитку регіону, стрімким зростанням явищ соціальної дезадаптованості: сирітства, безпритульності, бездоглядності та педагогічної занедбаності дітей, молоді та дорослих внаслідок воєн, епідемій, масових еміграції, а також незадовільним станом медичного обслуговування, відсутністю рідномовних освітніх та опікунських установ. У таких умовах українці ініціювали створення власної структури закладів опіки, які в основному були під керівництвом українських громадських організацій та УГКЦ.

2. Розкрито зміст діяльності греко-католицького чернецтва у галузі опіки дітей-сиріт, школярів і молоді, який полягав у моральній, психологічній, духовній підтримці, матеріальній допомозі та сприянні у навчанні, що підтримувалося функціонуванням широкої мережі навчально-виховних та опікунських закладів. Вони надавали можливість молоді здобувати середню освіту та готуватися до навчання у

вищих освітніх закладах. Найважливішим моментом опікунсько-виховної діяльності греко-католицького чернецтва була постановка і дотримання триєдиної мети: навчання, виховання та розвиток української дитини. Для гармонійного розвитку учнів великого значення вчителі приділяли усім напрямам виховання: національному, громадянському, релігійно-моральному, духовному, естетичному, трудовому, фізичному, які реалізувалися на принципах культури- та природовідповідності, врахування вікових особливостей дітей, послідовності, наступності, науковості. Навчально-виховна робота здійснювалася за допомогою словесних, наочних та практичних методів. Опікунсько-виховні установи чернецтва УГКЦ підпорядковувалися та звітували державній шкільній владі, яка відзначала високий науково-методичний рівень їх викладацького складу, наявність відповідної матеріально-технічної бази, уніфіковані навчальні програми.

Опікуючись освітньо-виховними закладами в досить складній політичній та економічній ситуації в Галичині, греко-католицькі релігійні згромадження виховували громадян, свідомих своєї національно-культурної місії та завдань християнського життя.

3. Здійснене дослідження дозволило визначити сутність андрагогічної та соціально-геронтологічної роботи релігійних організацій із віктимними категоріями осіб досліджуваного періоду, які здійснювалися за такими напрямками: медична допомога пораненим, невиліковно хворим та особам з функціональними обмеженнями, психолого-педагогічне і духовне дорадництво дорослих, які зазнали фізичних чи душевних травм, та створення притулків для самотніх людей похилого віку. Метою цієї діяльності була консультативна допомога, моральна і психологічна підтримка, що полягала у втішанні, розраджуванні тих людей, які потрапили у складні життєві ситуації, втратили рідних, залишились самотніми. Для реалізації окреслених напрямів були підібрані та залучені у практику роботи такі засоби: сповідь, бесіда, духовне наставництво, за допомогою яких представники чернецтва несли людям віру в Бога, бажання жити за християнськими канонами, а також сприяли формуванню національної еліти.

4. Узагальнення досвіду опікунства релігійних згромаджень УГКЦ дозволило виявити найбільш ефективні напрями їх роботи: опіка над новонародженими-сиротами та дітьми дошкільного віку, позбавленими батьківського піклування, матеріальна допомога дітям із незаможних сімей, моральне виховання школярів, сприяння дітям з особливими потребами, медичний догляд, опіка та морально-психологічна підтримка убогих, немічних, хворих та самотніх людей похилого віку; психолого-педагогічне і духовне дорадництво дорослих.

Дослідження позитивних результатів опіки і піклування УГКЦ над віктимними особами означеного періоду набуває особливої актуальності в сучасних умовах у зв'язку з невирішеністю в українському суспільстві гострих проблем сиріт, немічних, людей похилого віку. Ретроспективний аналіз досвіду опікунсько-виховної діяльності дозволив визначити такі шляхи його творчого використання:

- співпраця держави з церквою та її організаціями у розв'язанні складних проблем опіки над віктимними категоріями дітей та дорослих;

- забезпечення підготовки кадрів для роботи в опікунських установах з числа представників релігійних згромаджень силами церкви та держави;

- проведення спільних благодійних акцій, які сприяли б фінансовій підтримці, розвитку та вдосконаленню опікунсько-виховної сфери під керівництвом релігійних та громадських організацій;

- створення навчально-виховних і опікунських установ різного типу: дошкільних навчальних закладів, початкових шкіл, гімназій, ліцеїв, шпиталів, лічниць, будинків для одиноких матерів, домів перестарілих на основі об'єднання зусиль державних і релігійних організацій;

- творче використання досвіду психолого-педагогічного дорадництва дітей і дорослих;

- застосування елементів духовної опіки в практиці медичних закладів, особливо для невиліковно хворих та людей з функціональними обмеженнями;

- підготовка молодих людей до сімейного життя та свідомого батьківства на засадах християнської етики;

- підтримка молоді в процесі її соціалізації, професійної орієнтації та самовизначення в суспільному житті.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого цілісного вивчення потребують зміст та особливості опікунської діяльності православного чернецтва, досвід релігійних згромаджень у питаннях опіки над неповнолітніми в'язнями у виправних закладах, напрями та форми соціальної допомоги з боку УГКЦ українцям діаспори.

Основний зміст дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Комар І. В. Освітньо-виховна діяльність сестер Василянок у Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 178. Педагогіка та психологія. - Чернівці: Рута, 2003.- С.65-72.

2. Комар І. В. Діяльність закладів опіки під керівництвом греко-католицьких чернечих чинів у Галичині в кінці XIX ст. – 1939 р. // Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів. - 2004.- № 2.- С.175-183.

3. Комар І. В. Історичні аспекти розвитку чернецтва у Галичині // Педагогіка та психологія професійної освіти: Науково-методичний журнал. - Львів. - 2005.-№ 3.- С. 120-130.

4. Комар І. В. Соціально-геронтологічна діяльність греко-католицького чернецтва у Галичині в кінці XIX – першій половині XX ст. // Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Випуск 41. - Херсон: Видавництво ХДУ, 2006.- С.49-53.

5. Комар І. В. Жіночі монастирі першої третини XX ст. як важливі осередки освіти в Галичині // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Випуск XII.- Івано-Франківськ, 2006.- С.174-181.

6. Комар І. В. Роль греко-католицьких чернечих чинів у вирішенні сучасних проблем опіки дітей і молоді // Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці. Збірник наукових праць. - Івано-Франківськ. - 2005.- С.229-236.

АНОТАЦІЇ

Комар І. В. Опікунська діяльність релігійних організацій Української греко-католицької церкви у Галичині (кінець XIX – перша половина XX ст.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2007.

У дисертації на основі вивчення широкої джерельної бази вперше комплексно досліджено теорію і практику опікунства під керівництвом релігійних організацій Української греко-католицької церкви у Галичині у кінці XIX – першій половині XX ст. Її особливості показано через призму суспільно-політичного та культурно-освітнього розвитку краю. Розкрито напрями опікунсько-виховної діяльності чернечих чинів УГКЦ у Галичині, виділено історичні етапи розвитку всіх греко-католицьких чернечих чинів від часу їх заснування до сучасності в контексті опікунської діяльності; здійснено періодизацію опікунської діяльності греко-католицького чернецтва досліджуваного періоду.

Педагогічну теорію і практику збагачено новими знаннями про зміст, форми і напрями опікунської діяльності.

Основні результати, положення та висновки можуть бути використані у навчальних курсах з педагогіки, історії української педагогіки, історії релігії та соціальної роботи, для створення підручників, науково-методичних та навчальних посібників. Вони можуть бути підґрунтям для подальших історико-педагогічних досліджень.

Ключові слова: опіка, опікунська діяльність, релігійні організації, чернечі чини, сироти, сиротинці, притулки.

Комар І. В. Опекунская деятельность религиозных организаций Украинской греко-католической церкви в Галиции (конец XIX – первая половина XX в.) – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2007.

В диссертации изучены теоретические основы опекунской деятельности под руководством религиозных организаций Украинской греко-католической церкви в Галиции в конце XIX – первой половине XX в. Исследованы различные подходы к понятию „опекунство”, проанализированы его формы и направления, а также положительный опыт работы монашеских организаций, который может применяться в практике современных опекунско-воспитательных учреждений.

В работе осуществлен ретроспективный анализ направлений и периодизация опекунской деятельности греко-католического монашества исследуемого периода; систематизированы исторические этапы развития всех греко-католических монашеских чинів от времени их основания до современности в контексте опекунской деятельности; открыты для научных целей новые документальные источники, в частности архивные материалы, которые дали возможность объективно оценить ряд вопросов касательно деятельности УГКЦ и ее монашеских организаций.

Доказано, что опека над детьми-сиротами, которые находились в сиротинцах, школах монашеских чинів, оберегала их от вредного влияния улицы; обеспечивала развитие их познавательных потребностей, способностей, заинтересованности, приучала к трудолюбию; а в профессиональных школах еще и давала возможность получить профессиональные знания, умения и навыки, чтобы стать образованным, сознательным и полезным для общества.

Исследован процесс создания лечебно-профилактических учреждений для обслуживания малообеспеченной части населения Галиции, психолого-педагогическая и духовная опека взрослых лиц, социально-геронтологическая деятельность, которые были важнейшими заданиями украинского монашества.

Установлено, что девять религиозных организаций Украинской греко-католической церкви, которые активно и плодотворно работали в области опеки сиротами, детьми из бедных семей, школьниками, больными, немощными, одинокими людьми преклонных лет в Галиции, были одним из основных факторов формирования национальной элиты. Их опекуноско-воспитательная деятельность базировалась на принципах народности, гуманизации, индивидуализации, патриотизма, христианского воспитания, принципе опоры на духовные ценности.

Основные результаты, положение и выводы можно использовать в процессе преподавании педагогики, истории украинской педагогики, истории социальной работы и религии, для создания учебников, научно-методических и учебных пособий. Они будут способствовать написанию последующих историко-педагогических исследований.

Ключевые слова: опека, опекунская деятельность, религиозные организации, монашеские чины, сироты, сиротинцы, притулки.

Komar I. Custodial activity of religious organizations of Ukrainian Greek-Catholic churches in Galychna (the end of 19th century – the first half of the 20th century).—Manuscript.

The thesis on getting the scientific degree of a candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.05 – social pedagogic. – National Pedagogical University named after M. Dragomanov. – Kyiv, 2007.

It was made in this thesis a complex pioneer investigation of theory and practice of guardianship under the supervision of religious organizations of Ukrainian Greek-Catholic churches in Galychna during the period from the end of the 19th century to the first half of the 20th century grounding on the rich sources analysis. Its peculiarities were represented through the prism of social, political, cultural and educational evolution of the land. Directions of a guardian-educate activity of monastic ranks are exposed in Galichina, the historical stages of development of all of Greek-Catholic monastic ranks are systematized from time of their foundation to contemporaneity in the context of guardian's activity; a division into the periods of guardian's activity of Greek-Catholic monkhood of the probed period is carried out.

Pedagogical theory and practice were enriched with new knowledge of matter, form, and directions of custodial activity.

Basic results, provisions, and findings may be used in teaching Pedagogic, History of the Ukrainian pedagogic, History of religions and social work, drawing up of manuals, scientific supplies and tutorials. They are the basis for further historical and pedagogical researches.

Key words: guardianship, custodial activity, religious organisations, orphans, orphanages and charities.

Підписано до друку 31.01.2007р. Формат 60×90/16.
Ум. друк. арк. 0,9 Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 28.

“АВТОРЕФЕРАТ”
01034, м.Київ-34, пров. Георгіївський, 2, оф. 29.
т. 578-04-14, 294-71-27.